

Sancian als Tor nach China: Kaspar Castners Bericht über das Grab des Heiligen Franz Xaver. Sancian, Gate to China: Kaspar Castner's Account of the Grave of Saint Francis Xavier. Editors Thierry MEYNARD, Gerd TREFFER. Regensburg, Schnell & Steiner, 2019 (*Jesuitica. Quellen und Studien zu Geschichte, Kunst und Literatur der Gesellschaft Jesu im deutschsprachigen Raum.* Herausgegeben von Julius OSWALD SJ, Veronika LUKAS, Claudia WIENER, Ruprecht WIMMER. Bd. 24).

Niemiecki jezuita Kaspar Castner (1665-1709) był misjonarzem w Chinach od roku 1697. W historiografii znana jest przeprowadzona pod jego kierownictwem, w 1700 r., budowa kaplicy na wyspie Sancian, miejscu śmierci św. Franciszka Ksawerego (1506-1552), oraz opis tego przedsięwzięcia, opublikowany przez K. Castnera w Chinach jako *Relatio sepulturae magno orientis apostolo S. Francisco Xaverio erectae in insula Sanciano anno saeculari MDCC*. Już pod koniec XIX w. wspominała o tym najważniejsza bibliografia jezuicka autorstwa Carlosa Sommervogela (*Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, vol. 2. Bruxelles, Schepens – Paris, Picard, 1891, kol. 853). Ową informację zawiera też, wydany na początku obecnego stulecia, *Słownik historyczny Towarzystwa Jezusowego (Diccionario histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, vol. 1. Roma, Institutum Historicum S.I. – Madrid, Universidad Pontificia Comillas, 2001, s. 705-706).

Niemniej jednak to nie wzniesiona na Sancian kaplica była najważniejszym dziełem K. Castnera. W 1702 r., jako reprezentant zakonu i kilku chińskich biskupów, udał się on wraz ze swoim belgijskim współbratem Françoisem Noëlem (1651-1729; por. informacje o nim w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús*, vol. 3, s. 2827-2828) do Rzymu, aby tam przedstawić papieżowi sprawę rytów chińskich, dobiegającą wtedy swego nieszczęśliwego kresu. Jak zauważa John W. Witek, według cytowanych wyżej artykułów z jezuickiego *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús* posłańcy dotarli do Wiecznego Miasta kilka miesięcy po wyjeździe stamtąd Charlesa Thomasa Maillarda de Tournon (1668-1710), papieskiego wysłannika do Chin, znanego zresztą czytelnikom naszego czasopisma choćby z pierwszego tomu *Acta Pekinensia* (por.: recenzja tegoż w *Annales Missiologici Posnanienses* t. 22 [2017], s. 167-169), zatem ich poselstwo nie mogło zmienić niekorzystnego dla jezuitów werdyktu Klemensa XI (1649-1721, papież od 1700).

W związku z koniecznością powrotu do Chin K. Castner zaproponował w 1706 r. Portugalczykom nową trasę morską z Lizbony do Makao: zamiast płynąć wzdłuż wschodniego wybrzeża Afryki oraz przez Goa i Malakkę, wystąpił z propozycją drogi przez Indonezję, co znacznie skracало żeglugę. Po powrocie do Chin piastował zaszczytne stanowisko dyrektora cesarskiej komisji do spraw astronomii oraz został wychowawcą jednego z księząt. Zakończył życie w Pekinie. Zmarł w wieku 44 lat.

Obecna publikacja, przygotowana przez Thierry'ego Meynarda i Gerda Treffera, to pierwsze wydanie całości tekstu K. Castnera nie tylko w łacińskim oryginale, ale także w tłumaczeniu na języki: angielski, chiński i niemiecki. Książka składa się z dwóch artykułów wprowadzających, transkrypcji tekstu *Relatio*, opatrzonego przypisami, oraz wersji faksymile oryginalnego jej wydania z początku XVIII w.

Artykuł G. Treffera ukazuje postać św. Franciszka Ksawerego i jego dzieło na tle misyjnej akcji podjętej przez Kościół katolicki na nowo odkrytych terenach. Ponadto autor szkicuje wizerunek K. Castnera. Natomiast esej T. Meynarda wprowadza czytelnika w kontekst inicjatywy z 1700 r. oraz przedstawia dzieło niemieckiego jezuitę, którego to dzieła omówienie stanowi zasadniczą część książki.

Zgodnie z wymogami stylu literackiego, do jakiego byli zobowiązani misjonarze, K. Castner najpierw opisuje, pokrótce, samą wyspę Sancian: jej położenie geograficzne, ukształtowanie terenu, roślinność i mieszkańców, po czym pisze o św. Franciszku Ksawerym, jego śmierci i grobie, oraz o utrwaleniu w pamięci tego grobu przez jezuitów z Makao w 1639 r. specjalną płytą kamienną, umieszczoną w pierwszym miejscu wiecznego spoczynku owego świętego (od 1554 r. jego relikwie spoczywają w Goa). Następnie wspomina o bardziej godnym upamiętnieniu przez jezuitów – w związku z rocznicą śmierci (150-lecie) F. Ksawerego – miejsca pochówku wielkiego misjonarza. Dzięki życzliwości i konkretnej pomocy władz chińskich, 15 marca 1700 r. K. Castner przybył na wyspę w towarzystwie kilkudziesięciu robotników chińskich oraz żołnierzy mających chronić ich wszystkich przed ewentualnymi atakami piratów. Efektem ponaddwumiesięcznej pracy była nie tylko kaplica i uporządkowanie wokół niej terenu (co przedstawia jedna z ilustracji na końcu książki: s. 188), ale również chrzest kilkudziesięciu mieszkańców wyspy jako owoc duszpasterskiej posługi K. Castnera, o którym wspomina on nie bez satysfakcji.

Styl i objętość *Relatio* odpowiadają zatem jezuitom relacjom misyjnym i tzw. listom rocznym (*litterae annuae*), które zakonnicy zobowiązani byli regularnie wysyłać przełożonym. Pracujący poza Europą misjonarze mieli uwzględniać w tych raportach także informacje o krajach, w których się znajdowali (dlatego K. Castner pisał o geografii i mieszkańcach wyspy). Wysłane do Europy, owe listy stawały się niekiedy prawdziwymi bestsellerami publikowanymi i czytany też poza zakonem jezuitów. Jak przypominają kuratorzy tomu (s. 24, 57, 85, 177-178), także *Relatio* K. Castnera była już w przeszłości częściowo publikowana, również w tłumaczeniu na języki: niemiecki i francuski. Obecne jej wydanie ułatwi wszystkim zainteresowanym dostęp do niewielkiego, ale interesującego dzieła.

Czytając tekst tego osiemnastowiecznego misjonarza, trudno nie zauważyć pewnej komplementarności, o jakiej można mówić w przypadku źródeł jezuitów, choć

zapewne nie tylko tych: listy i relacje misjonarzy uzupełniają się wzajemnie, niekiedy powtarzając się lub nawet krytykując. Oprócz ewidentnego zastosowania w administracji zakonnej miały one jeszcze wymiar edukacyjno-formacyjny: ich lektura zapewniała przepływ informacji pomiędzy współbraćmi (niektóre relacje były czytane w refektarzach jezuickich) oraz stanowiła narzędzie promocji powołań do Towarzystwa Jezusowego i na misje. Nie brakuje świadectw o tym, jak powołanie misyjne wielu z udających się później do Azji i obu Ameryk zrodziło się z takich właśnie lektur. Ponadto owe dokumenty miały stanowić materiał dla historyków zakonu.

Podobnie było i z *Relatio* K. Castnera. Wiadomo, że korzystał z niej np. mieszkający w Rzymie polski jezuita Tomasz Ignacy Szpot Dunin (około 1645-1713), który poza tym, iż przez ponad 20 lat był spowiednikiem w bazylice św. Piotra, napisał historię misji jezuickiej w Chinach i zgromadził obfite materiały źródłowe do jej dziejów (o tym jezuitcie i jego dziele: por. Robert DANIELUK, „Konfesjonał i pióro: Tomasz Ignacy Szpot Dunin, polski historiograf jezuickiej misji w Chinach”, w: *Iesuitae in Polonia – Poloni Iesuitae. Piśmiennictwo łacińskie czasów nowożytnych*, red. Jarosław Nowaszczuk. Szczecin, Volumina, 2017, s. 75-108). Jego nigdy nieopublikowane dzieło obejmuje w sumie około 4,5 tysięcy stron łacińskiego rękopisu przechowywanego w Rzymskim Archiwum Towarzystwa Jezusowego (sygnatura: ARSI, *Jap. Sin.* 102-105 I-II; 109-111; 125, f. 200^r-234^r; 194, f. 34^r-44^v).

Niewykluczone, że obaj jezuitci spotkali się w Wiecznym Mieście podczas delegacji K. Castnera, który przywiózł ze sobą kilka kopii *Relatio* (dwie znajdują się w ARSI, *Jap. Sin.* II 171; 171 D). Wiadomo, że T.I. Szpot korzystał z dzieła swego niemieckiego współbrata, gdyż wprost o tym wspomina (ARSI, *Jap. Sin.* 105-II, f. 361^r), wyrażając się o nim bardzo pochlebnie. Jedynie dokładna analiza wszystkiego, co polski historiograf pisze o budowie kaplicy na Sancian (wspomina o tym w ARSI, *Jap. Sin.* 104, f. 42^r-43^v; 105-II, f. 361^r-368^v; 111, f. 285^r-296^r), pozwoliłaby na określenie, w jakim stopniu skopiował on relację niemieckiego misjonarza, a na ile tylko ją zrelacjonował, posługując się nią, podobnie jak innymi źródłami z rzymskiego archiwum jezuitów. Z pewnością rysunki przedstawiające mapy wyspy i okolice oraz plan kaplicy, jakie widzimy w ARSI (*Jap. Sin.* 111, f. 293^r-294^r), nie są wyłącznie kopią tego, co znajduje się w *Relatio* K. Castnera (s. 170-173), choć ta ostatnia potwierdza dokładność, z jaką T.I. Szpot oddał nieznanne wszak sobie miejsce (nigdy nie był w Chinach).

Możliwa konfrontacja dzieła obu jezuitów to zaledwie jeden z wielu przykładów ilustrujących komplementarność zakonnych źródeł oraz swoistą strategię, według której owe pisma były sporządzane. Warto pamiętać o ich wielorakiej celowości (administracji, formacji/edukacji, promocji powołań, historiografii) i wzajemnym uzupełnianiu się. Ułatwi to zarówno lekturę obecnej publikacji, jak i korzystanie z całości jezuickich źródeł drukowanych i archiwalnych.

Robert Danieluk SJ
Archiwum Rzymskie Towarzystwa Jezusowego, Włochy

Poprzednie tomy wydawnictwa

- I. ROCZNIKI ZWIĄZKU AKADEMICKICH KÓŁ MISYJNYCH W POLSCE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjologii.
Red. Stefan Abt, Julian Ćwirko-Godycki. Poznań 1928 ss. 268.
- II. ROCZNIKI ZWIĄZKU AKADEMICKICH KÓŁ MISYJNYCH W POLSCE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjologii
Red. Stefan Abt, Kazimierz Schwarz. Poznań 1929 ss. 250.
- III. ROCZNIKI ZWIĄZKU AKADEMICKICH KÓŁ MISYJNYCH W POLSCE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjologii
Red. Zygmunt Ołyński, Wanda Błęńska. Poznań 1930/31 ss. 336.
- IV. ROCZNIKI ZWIĄZKU AKADEMICKICH KÓŁ MISYJNYCH W POLSCE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjologii
Red. Wanda Błęńska. Poznań 1931/32 ss. 331.
- V. ANNALES MISSIOLOGICAE. ROCZNIKI MISJOLOGICZNE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjowiedzy
Red. Kazimierz Kapitańczyk, Wanda Błęńska. Poznań 1932/33 ss. 399.
- VI. ANNALES MISSIOLOGICAE. ROCZNIKI MISJOLOGICZNE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjowiedzy
Red. Wanda Błęńska. Poznań 1934 ss. 333.
- VII. ANNALES MISSIOLOGICAE. ROCZNIKI MISJOLOGICZNE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjowiedzy
Red. Kazimierz Kowalski. Poznań 1935 ss. 462.
- VIII. ANNALES MISSIOLOGICAE. ROCZNIKI MISJOLOGICZNE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjowiedzy
Red. Kazimierz Kowalski. Poznań 1936 ss. 285.
- IX. ANNALES MISSIOLOGICAE. ROCZNIKI MISJOLOGICZNE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjowiedzy
Red. Kazimierz Kowalski, Leon Koczy. Poznań 1937 ss. 485.
- X. ANNALES MISSIOLOGICAE. ROCZNIKI MISJOLOGICZNE
Czasopismo roczne poświęcone zagadnieniom misjowiedzy
Red. Kazimierz Kowalski, Leon Koczy. Poznań 1938 ss. 292.

XI. ANNALES MISSIOLOGICAE POSNANIENSES

Red. Ambroży Andrzejak, Feliks Lenort. Poznań 2000 ss. 384.

XII. ANNALES MISSIOLOGICAE POSNANIENSES

Red. Ambroży Andrzejak, Feliks Lenort. Poznań 2001 ss. 416.

XIII. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Ambroży Andrzejak, Wojciech Kluj, Feliks Lenort. Poznań 2003 ss. 320.

XIV. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Ambroży Andrzejak, Wojciech Kluj. Poznań 2004 ss. 320.

XV. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Ambroży Andrzejak, Wojciech Kluj, Feliks Lenort. Poznań 2006 ss. 321.

XVI. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Ambroży Andrzejak, Wojciech Kluj, Feliks Lenort, Kinga Puchała,
Jan Szpet. Poznań 2008 ss. 278.

XVII. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Ambroży Andrzejak, Wojciech Kluj, Feliks Lenort, Kinga Puchała,
Jan Szpet. Poznań 2010 ss. 278.

XVIII. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Ambroży Andrzejak, Wojciech Kluj, Feliks Lenort, Kinga Puchała,
Jan Szpet. Poznań 2012 ss. 356.

XIX. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Paweł Zając, Poznań 2014 ss. 280.

XX. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Paweł Zając, Poznań 2015 ss. 286

XXI. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Paweł Zając, Poznań 2016 ss. 252

XXII. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Piotr Piasecki, Poznań 2017 ss. 184

XXIII. ANNALES MISSIOLOGICI POSNANIENSES

Red. Piotr Piasecki, Poznań 2018 ss. 226